

УДК 378.016:78:373.2.011.3-051

Пушкар Л. В.

МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ МУЗИЧНИХ КОМПЕТЕНЦІЙ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті розглянуто проблему розробки методів організації музичної освіти, проаналізовано різні позиції щодо їх визначення; представлено комплекс методів, за допомогою яких здійснюється формування музичних компетенцій.

Ключові слова: методика музичного навчання й виховання, методи, музичні компетенції, майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів.

Оновлення змісту та гуманізація цілей освіти в Україні, перехід на особистісно орієнтоване навчання, орієнтація на новий тип педагогічного світогляду, пріоритетність у реалізації компетентнісної парадигми – ці та інші позиції сьогодення мають позначитися на професійних та особистісних якостях майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Серед існуючих методологічних підходів до розгляду професійно-педагогічної діяльності певною об'єднуючою домінантою стоїть компетентнісний підхід, який спрямовує педагогічний процес на формування необхідних компетенцій студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» (зокрема музичних).

Важливим складником галузевих стандартів за напрямом підготовки «Дошкільна освіта» є освітні та кваліфікаційні вимоги до певного рівня сформованості музичних компетенцій випускників. Актуалізація музичної складової у професійній діяльності майбутнього вихователя дошкільнят вимагає переосмислення не тільки підходів, змісту, мети й завдань фахової підготовки, але й упровадження у практику сучасних методик і технологій.

В останні десятиліття науковці стали більше уваги приділяти проблемам, що стосуються методики викладання дисциплін (С.У. Гончаренко, В.В. Раєвський, О. В. Михайличенко, Г.М. Падалка); класифікації комплексних методів музичного навчання (Е.Б. Абдулліна, Д.Б. Кабалевський, О.П. Рудницька, О.Я. Ростовський, О.В. Михайличенко, О.М. Олексюк); музично-естетичної підготовки майбутнього вчителя початкових класів у вищих педагогічних закладах (І. Арановська, С. Барановська, Л. Кожевнікова В.В. Мішеченко, С.В. Олійник, В.В. Федорчук, О.П. Хижна та ін.); фахової підготовки вчителя музики (Е. Абдулін, О. Апраксина, Л. Арчажникова, Л. Василенко, А. Козир, В. Крицький, Г. Ніколаї, О. Отич, В. Орлов, Г. Падалка, Л. Паньків, В. Ревенчук, В. Шульгіна та ін.); визначення методів і прийомів поліхудожнього навчання майбутніх учителів (О.Бузова, Л.Масол, Г.Шевченко, Б.Юсов); формування професійної та методичної компетентності майбутніх учителів (В. Адольф, О. Зубков, О. Маркушевська, Я. Цимбалюк).

Вітчизняними та зарубіжними науковцями активно досліджуються теоретико-методологічні та прикладні питання розвитку дошкільної освіти, як то: з'ясування загальних засад музичного виховання дітей дошкільного віку (Н. Ветлугіна, О. Кульчицька, В. Кьон, С. Науменко, Т. Тютюнникова, С. Якимчук); висвітлення питань теорії та методики музичного виховання дітей дошкільного віку та проблем підготовки студентів факультетів дошкільної освіти (А. Гогоберідзе, В. Деркунская, Т. Лісовська, Т. Степанова).

Проте в теорії і практиці музичного виховання методи формування музичних компетенцій майбутніх вихователів дошкільних закладів не були предметом спеціального дослідження. Водночас аналіз стану підготовки студентів педагогічних університетів за напрямом «Дошкільна освіта», студювання літературних джерел дали змогу виявити невідповідність між потребами дитячих навчальних закладів у компетентних, музично освічених вихователів

і реальним станом їхньої музичної підготовки в межах фаху. Тому саме це питання стало метою нашої статті.

До головних категорій методики викладання дисциплін, серед інших (закономірності навчання окремого предмета; принципи навчання, викладання, учіння; форми організації навчання), належать також методи навчання окремого предмета. Зазначимо, що термін *методика* (від грец.) у педагогічній літературі має два значення: «1) Розділ педагогіки, що вивчає і складає правила і методи викладання певного навчального предмета. 2) Узагальнення досвіду, способів, прийомів доцільного здійснення будь-якого завдання» [10, с. 536].

Методику викладання навчального предмета (дисципліни) О. В. Михайличенко визначає як «галузь педагогічної науки, яка являє собою окрему теорію навчання (приватну дидактику), обумовлену особливостями та специфікою набуття знань, умінь і навичок окремого предмета» [5, с. 13]. Саме якість методики викладання суспільних і гуманітарних дисциплін у вищому навчальному закладі, вважає автор, відіграє провідну роль у поліпшенні ефективності навчального процесу в цілому.

Принципові доміанти мають своє втілення у варіативному застосуванні методів навчання та виховання, які у свою чергу припускають різноманітні способи побудови уроку. «Саме в методах методологічні положення та принципи набувають свого дієвого, інструментального вираження» [2, с. 34]. Тобто здійснюється конкретизація принципів у методах. «Метод (від грец. – шлях дослідження, спосіб пізнання) – 1) спосіб організації практичного і теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядувального об'єкта; 2) спосіб, прийом або система прийомів для досягнення якої-небудь мети, для виконання певної операції» [10, с. 536].

Визначення методів та форм організації музичної освіти базується на стрижневих поняттях педагогіки – навчання й виховання. Характеристику методів навчання В.В. Краєвський пов'язує з визначенням змісту освіти. Науковець перераховує методи навчання у послідовності, яка відображає прямування (рух) учня до все більшої самостійності, тобто від рецептивно-відображальної до конструктивно-діяльнісної позиції: інформаційно-рецептивний (пояснювально-ілюстративний) і репродуктивний методи, метод проблемного викладання, евристичний (частково-пошуковий) та дослідницький. Разом з тим, кожний попередній метод є основою наступного. Автор відзначає також зв'язок між методами під час реалізації виховної функції навчання [6, с. 44].

С.У. Гончаренко розділяє поняття *навчання й виховання* та виокремлює методи цих процесів. Методами навчання науковець називає «упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя й учнів, спрямовані на розв'язання навчально-виховних завдань» [3, с. 206]. Згідно з однією з класифікацій, автор називає такі методи навчально-пізнавальної діяльності учнів: інформаційно-повідомні, пояснювально-ілюстративні, проблемні (проблемний виклад вчителя, частково пошуковий, дослідницький), логічні. Серед методів виховання С.У. Гончаренко називає методи художньо-естетичного впливу на свідомість, почуття і волю учнів (бесіда, лекція, диспут, позитивний приклад), методи організації групової діяльності й формування досвіду суспільної поведінки педагогічна вимога, громадська думка, вправа, привчання, створення виховних ситуацій), методи регулювання, корекції, стимулювання позитивної поведінки й діяльності вихованця (змагання, покарання, заохочення) [3, с. 206].

У своїй праці «Педагогіка мистецтва» Г.М. Падалка підкреслює, що під методами мистецького навчання в сучасній педагогічній науці розуміють упорядковані способи взаємопов'язаної діяльності вчителя і учнів, спрямовані на розв'язання художньо-навчальних і художньо-виховних завдань. Автор пропонує таку класифікацію методів навчання мистецтва: за джерелами передачі та характером сприйняття художньої інформації; відповідно з характером мистецької діяльності; відповідно з характером художніх завдань по етапах навчання; залежно від завдань розвитку особистісних художніх властивостей учнів. До методів навчання мистецтва за джерелами передачі та характером сприйняття художньої інформації науковець

відносить словесні методи навчання мистецтва, демонстраційно-образні (наочні) і художньо-творчі (практичні) [8, с. 177 - 210].

Науковець О.В. Михайличенко переконаний, що «процеси навчання й виховання в педагогічній науці розглядаються окремо і мають свої чітко визначені методи» [4, с. 130]. Автор зазначає, що методи навчання являють собою взаємодії між викладачем і студентами, під час яких відбувається передача та засвоєння знань, умінь, навичок [5, с. 13, 14]. Загальними методами музичного навчання й виховання О. В. Михайличенко називає взаємодії між учасниками музичного навчально-виховного процесу, під час яких відбувається передача та засвоєння музичних знань, умінь, навичок практичної музичної діяльності та розвиток особистісних музично-естетичних якостей [4, с. 76].

У сучасній педагогічній науці загальноприйнятим вважається розподіл методів навчання на чотири основні групи: методи організації та здійснення навчально-пізнавальної діяльності; методи стимулювання і мотивації навчально-пізнавальної діяльності; методи контролю та самоконтролю; бінарні (від лат. «binarius» – подвійний) методи навчання [5, с. 14].

При визначенні методів, які б охоплювали загальні вимоги музичного навчання, О.В. Михайличенко пропонує враховувати тісне поєднання конкретних взаємодій викладача, студента з формами та видами музичної діяльності, що в результаті веде до засвоєння музичних знань, умінь і навичок. Загальні методи музичного навчання науковець відносить до бінарної групи методів, «де суто метод, тобто взаємодія, поєднується з формою або видом діяльності» [4, с. 169-170]. Загальні методи музичного навчання автор умовно поділяє на три групи: методи навчання теорії та історії музики (словесно-інформаційні, словесно-наочні, словесно-практичні); методи навчання гри на музичних інструментах, співу та диригуванню (практично-пошукові, практично-евристичні, комплексні); методи навчання та розвитку музичних якостей (методи розвитку музичних здібностей, методи навчання довільного музичного відтворення) [4, с. 170–174].

Зазначимо, що у практиці музичного навчання основоположним вважається використання комплексних методів, що закладає підвалини як професійного становлення музиканта-виконавця, так і загально-естетичного та музичного виховання школярів і студентів. Їх визначення та класифікацію здійснено у працях Е.Б. Абдулліна, Д.Б. Кабалевського, О.П. Рудницької, О.Я. Ростовського, О.В. Михайличенка, О.М. Олексюк.

У музичному вихованні молодших школярів, зазначають М.С. Осеннева та Л.О. Безбородова, використовуються як загально педагогічні методи, так і методи, що визначаються специфікою музичного мистецтва. Серед загально педагогічних методів застосовуються групи методів: за джерелом знань (практичний наочний, словесний, робота з книгою, відеометод); за призначенням (надбання знань, формування вмінь та навичок, застосування знань, творчої діяльності, закріплення, перевірки знань, умінь, навичок); за характером пізнавальної діяльності (пояснювально-ілюстративний, репродуктивний, евристичний, дослідницький, ігровий); за дидактичними цілями (методи, що сприяють першочерговому засвоєнню матеріалу, закріпленню та вдосконаленню надбаних знань) [7, с. 195].

За Е.Б. Абдулліним та О.В.Ніколаєвою основними методами реалізації музично-орієнтованої поліхудожньої діяльності на художньої образному рівні є:

- співвіднесення музичних явищ з аналогічними явищами в інших видах мистецтв;
- активізація різних видів музичної діяльності через художню навчально-творчу діяльність учнів у галузі інших мистецтв [1, с. 145].

Існує низка методів, що виокремлюються відомими музикантами та педагогами з оглядом на специфіку музичного мистецтва: метод спостереження за музикою, метод не нав'язувати музику, а переконувати, не розважати, а радувати нею, метод імпровізації (Б.В. Асаф'єв); метод співпереживання (Н.А. Ветлугіна); методи музичного узагальнення, забігання вперед

і повернення назад до пройденого матеріалу, роздуми про музику, емоційної драматургії (Д.Б. Кабалевський, Е.Б. Абдуллін); метод стильового розрізнення (Ю.Б. Алієв); метод моделювання художньо-творчого процесу (Л.В. Школяр); метод інтонаційно-стильового осягнення музики (О.Д. Критська); метод створення «композицій» (О.Д. Критська, Г.П. Сергеева); активне слухання, наслідування (Ш. Сузукі). Ми вважаємо, що саме специфіка музичної педагогіки зумовлює формулювання подібних методів.

Як ми зазначали, за О.П. Рудницькою, розвиток людини вимагає організації взаємопов'язаних процесів навчання та виховання. «Виховання так чи інакше включає елементи навчання, а організація навчання передбачає виховну спрямованість» [9, с. 25]. Науковець доходить до висновку про важливість створення таких педагогічних ситуацій, які дають учням можливість не тільки отримати необхідні знання, але й особистісно пережити навчальний матеріал, виробити своє ставлення до нього і закріпити у процесі виконання спеціальних вправ.

Музичні компетенції студентів напряму підготовки «Дошкільна освіта» мають охоплювати не тільки окремі знання або навички, це положення має цілісну природу. Тому й формування музичних компетенцій ми розглядаємо як цілісне явище, при якому процес передачі знань за умови його виховної орієнтації зараджує психофізичному, емоційному та інтелектуальному розвитку, що, у свою чергу, сприяє гармонізації сутнісних сил людини. У зв'язку з цим, методи формування музичних компетенцій мають також цілісний характер.

Стає очевидним, що у сучасній теорії та методиці музичного навчання існують різні підходи до класифікації широкого спектра методів. Більшість дослідників виявляє взаємозв'язок між навчальними методами в залежності від характеру упорядкування. На нашу думку, конкретний результат педагогічної діяльності щодо формування музичних компетенцій може бути досягнутим через використання низки методів навчання. Відповідно до формату нашого дослідження виділимо методи, що, на наш погляд, слід вважати основою процесу формування музичних компетенцій студентів педагогічних університетів.

1. Загально-педагогічні методи повідомлення та отримання інформації:

- за зовнішньою формою прояву: бесіда, розповідь, пояснення, інформаційно-повідомний, робота з книгою (засобом є слово як основне джерело спілкування учня з навчальним матеріалом через педагога, текстовий посібник, технічний пристрій); ілюстрування, демонстрування, спостереження (через засоби наочної передачі інформації); самостійна робота, вправи (через практичне виконання);
- за змістом: репродуктивні, пояснювально-ілюстративні, проблемні (через пізнавальну діяльність учнів); індуктивні, дедуктивні, традуктивні (аналогії) методи (шляхом логічного мислення); аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікація (через об'єднання чи розчленування знань).

2. Методи та прийоми музичного навчання (з опорою на класифікацію О.В. Михайличенка та Г.М. Падалки):

- *методи навчання теорії та історії музики*: словесно-інформаційні (розповіді, пояснення, бесіди з історії та теорії музичного мистецтва, поточний коментар); словесно-наочні (використання схем, таблиць, фонозаписів, виконання викладачем фрагментів музичного матеріалу на інструменті); словесно-практичні (складання доповідей студентами, написання тестів, самостійна робота з книгою, в мережі Інтернеті, активне слухання музики);
- *методи та прийоми музикування* на елементарних музичних інструментах, активного слухання музики, ритмічно-рухової інтерпретації музичних творів та застосування їх у корекційних і терапевтичних цілях: наочно-інформаційні (прослуховування музичних творів, демонстраційний показ гри на елементарних музичних інструментах, інформація

щодо складностей технічного характеру); практично-пошукові (багаторазове повторення, технічне відпрацювання прийомів гри; «забігання наперед та повернення до пройденого матеріалу», виконання спеціальних вправ, ритмічно-рухова інтерпретація музичних творів, прийоми звуковидобування); практично-евристичні (самостійне складання студентами музичних вправ, ігор та забав); комплексні (створення «композицій» у формі діалогу, музичних ансамблів та ін., що передбачає комбінації різних видів музичної діяльності у процесі навчання, організації групової діяльності);

- *методи навчання та розвитку музичних та особистісних якостей*: практично-аналітичні (аналіз музичних творів, підбір музичного матеріалу, шедеврів світової класики, їх реміксів, музичного фольклору тощо); навчання довільного музичного відтворення (імпровізація, колективне музикування за показом, створення проєктів); стимулювання музичного навчання (засіб формування орієнтацій студентів на істинні, справжні цінності музичного мистецтва, прийом розширення мистецького досвіду; активізації музичної діяльності.

Спираючись на погляди Г.М. Падалки, О.Я. Ростовського, О.В. Михайличенка, ми виокремимо для нашого дослідження методи навчання музичного мистецтва за джерелами передачі та характером сприйняття художньої інформації. Практика показує, що конкретного результату педагогічної діяльності щодо формування музичних компетенцій можна досягти через: а) поетапне проведення методики їх формування; б) використання комплексу спеціальних методів та прийомів навчання, об'єднаних у групи – пояснювально-інформаційні, практично-пошукові та художньо-творчі методи.

Перший, *пропедевтичний* етап, підпорядковано розв'язанню комплексу завдань – засвоєнню студентами необхідних елементарних музично-граматичних понять і навичок активного сприймання музичних творів; вивченню теоретичної частини курсу «Методика музичного виховання»; уточненню фахової спрямованості на формування необхідних музичних компетенцій і забезпечення емоційного відгуку на музику, оцінного ставлення до неї. На цьому етапі раціональними є такі методи: серед *пояснювально-інформаційних* – розповідь, діалогічне спілкування, поточний коментар, ілюстраційно-словесне пояснення; серед *практично-пошукових* – методи активізації процесу слухання музики; серед *художньо-творчих* – музично-ігрові методи.

На другому, *основному* етапі, що здійснюється в ході реалізації практичної частини курсу «Методика музичного виховання», відбувається процес формування у студентів вокально-мовленневих, елементарно-виконавських, ритмічно-рухових компетенцій. Для досягнення мети пропонується такий комплекс методів: серед *пояснювально-інформаційних* – діалогічне спілкування, ілюстраційно-словесне пояснення; серед *практично-пошукових* – методи активізації процесу слухання музики, залучення студентів до створення ритмічно-рухових аналогій, до ритмічно-мовленневих ігор, до ескізної-драматургічної репродукції музичних творів; серед *художньо-творчих* – заохочення студентів до створення музично-ігрових етюдів та ритмічно-рухової інтерпретації музичних творів, а також до здійснення пластичної та інструментальної імпровізації.

Мета третього, *підсумкового* етапу, полягає: в узагальненні попереднього досвіду елементарного виконавства (розвиток здатності до імпровізації); у активізації студентської творчої діяльності (складання ігор, проєктів, інсценізація музичних творів, komponування існуючого музичного матеріалу); у контрольному оцінюванні досягнень студентів. Особливістю третього етапу стає активізація самостійних пошуків студентів, а також інтенсифікація їх творчого самовираження. На цьому етапі активно використовуються такі методи: серед *практично-пошукових* – застосування музично-рольової взаємодії, серед *художньо-творчих* – залучення до творчого проектування.

Специфіка проведення музичних занять з майбутніми вихователями дошкільних закладів полягає у широкому використанні таких методів як ігровий і проектний: за допомогою ігрового методу формується багато позитивних якостей студентів, інтерес і готовність до майбутнього навчання, розвиваються її пізнавальні та творчі здібності; метод проектів, впроваджений століття тому, нині набуває актуальності й широко використовується у педагогічній практиці; використання інноваційних технологій у реалізації проектів є новим якісним засобом навчання й виховання молоді; поєднання проективного навчання з проективною освітою може стати одним із шляхів модернізації професійної освіти з метою посилення її практичної й особистісної орієнтованості.

Таким чином, формування музичних компетенцій проводиться за допомогою *комплексу методів* – пояснювально-інформаційних (розповідь, діалогічне спілкування, поточний коментар, ілюстраційно-словесне пояснення), практично-пошукових (методи активізації процесу слухання музики, залучення студентів до створення ритмічно-рухових аналогій, до ритмічно-мовленнєвих ігор, до ескізно-драматургічної репродукції музичних творів, застосування музично-рольової взаємодії) та художньо-творчих (музично-ігрові, заохочення студентів до створення музично-ігрових етюдів та ритмічно-рухової інтерпретації музичних творів, до здійснення пластичної та інструментальної імпровізації, залучення до творчого проектування), – що сприяє досягненню мети й вирішенню завдань методики формування музичних компетенцій майбутніх вихователів дошкільних закладів.

Список використаних джерел

1. Абдуллин Э.Б. Музыкально-педагогические технологии учителя музыки: Учебное пособие [Текст] / Э.Б.Абдуллин, Е.Б.Николаева – М. : Прометей, 2005. – 232 с.
2. Вітвицька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури [Текст] / С.С. Вітвицька. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
3. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник [Текст] / С.У. Гончаренко. – Київ : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Михайличенко О.В. Основи загальної та музичної педагогіки: теорія та історія: навч. посібник для студентів музичних спеціальностей [Текст] / О.В. Михайличенко. – Суми : Вид-во «Наука», 2004. – 210 с.
5. Михайличенко О.В. Основи методики викладання суспільних дисциплін у вищій школі: навчальний посібник [Текст] / О.В. Михайличенко. – Суми : ВАТ «СОД» видавництво «Козацький вал», 2006. – 102 с.
6. Общие основы педагогики: Учеб. для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 256 с.
7. Осеннева М.С. Методика музыкального воспитания младших школьников: Учеб. пособие для студ. нач. фак. педвузов [Текст] / М.С. Осеннева, Л.А. Безбородова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 368 с.
8. Падалка Г.М. Педагогіка мистецтва (Теорія і методика викладання мистецьких дисциплін) [Текст] / Падалка Г.М. – К.: Освіта України, 2008. – 274 с.
9. Рудницька О. П. Педагогіка: загальна та мистецька: навчальний посібник / О.П. Рудницька. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2005. – 360 с.
10. Словник іншомовних слів / [За редакц. акад. АН УРСР О.С. Мельничука]. Видання друге, виправл. і доповнене. – Київ : Головна редакція УРЕ, 1985. – 940 с.

The article deals with the problem of musical education organizational methods development. Different positions as for their determination are analyzed. Complex of methods for musical competence formation is presented.

Key words: *methodology of musical education, methods, musical competence, preschool educational establishments prospective teachers.*